

Ihmiskunta harharetkellä

Ella Ikävalko¹

Amin Maalouf (2021): *Sivilisaatioiden haaksirikko*. Suom. T. Kilpeläinen. Tampere: Niin & näin, 202 s.

Libanonilais-ranskalainen Amin Maalouf kertoo laajassa esseessään *Sivilisaatioiden haaksirikko* lohduttoman kertomuksen siitä, miksi ihmiskuntamme on mennyt harhaan ja kuinka maailmastamme on tullut itsekkäästi omaa etuaan ajavien yksilöiden ja ryhmien taistelulentä. Maalouf käy henkilökohtaisen tarinansa ja historiallisen analyysin avulla läpi erityisesti 1900-luvun poliittisia ja historiallisia käännekohtia, jotka ovat johtaneet hänen mukaansa ihmiskunnan symboliseen haaksirikkoon. Haaksirikosta häntä muistuttavat nykypäivänä muun muassa pakolaisuus, ilmastonmuutos ja Brexit. Maaloufin kuvaus on varsin vakuuttava ajassa, jota leimaavat myös päättymätön koronapandemia ja Venäjän laaja hyökkäyssota Ukrainaan. Kirjan tarkoitus ei ole kuitenkaan saattaa lukijaansa epätoivoon vaan esittää valistunut varoitus ihmiskuntamme suunnasta, joka voidaan kuitenkin vielä kääntää.

Maalouf on Libanonissa syntynyt mutta vuosikymmeniä Ranskassa asunut ja ranskaksi kirjoittava toimittaja ja kirjailija. *Sivilisaatioiden haaksirikko* alkaa Maaloufin synnyinpaikasta Levantista, jossa eri yhteisöt, eri kansojen edustajat ja monoteististen uskontojen kannattajat elivät vielä sovussa rinnakkain. Yhteisöjen läheisyys oli kuitenkin hauras ja tulossa päätökseensä. Sitten Maaloufin mukaan haaksirikkoon ei ole menossa vain hänen vanhempiansa maailma ja arabisivilisaatio vaan koko ihmiskunta, myös hänen uusi isänmaansa Eurooppa mukanaan moniarvoiset ja universalistiset ihanteet. Hän nostaa esiin paradoksin: vaikka ihmisillä olisi nykyään kaikki mahdollisuudet ja edistykselliset keinot kommunikoida ja päästä lähemmäksi toisiaan, ihmiskunta on ennemminkin hajautumassa. Miten olemme päätyneet tähän? Mikä meni pieleen? Mihin uomaan ei olisi pitänyt ajautua? Olisiko se voitu välttää? Voidaanko ruori vielä kääntää oikeaan suuntaan? Näitä kysymyksiä Maalouf pyrkii kirjassaan pohtimaan.

Kirja on jaettu prologiin, neljään päälukuun ja epilogiin. Kirjan ensimmäinen pääluku on nimeltään ”Paratiisi liekeissä”. Ensimmäisessä luvussa Maalouf havainnollistaa, kuinka sivilisaatioidemme alamäki alkoi 1920-luvun Egyptistä, hänen perheensä paratiisista. Islamistiorganisaation ja Kairon viranomaisten vastakkainasettelu Egyptissä vaikutti koko maailmaan Saharasta Kaukasukselle ja Afganistanin vuorilta aina New Yorkin kaksoistorneihin, jotka egyptiläisen islamistimilitantin johtama itsemurhaiskuryhmä tuhosivat 11. syyskuuta 2001. Maaloufin henkilökohtaisen historian kannalta merkittävä oli erityisesti vuosi 1952, jolloin Maaloufin perhe joutui luopumaan paratiisistaan ja muuttamaan Libanoniin Kairon palon ja Egyptin vallankumouksen seurauksena. Tällöin Egyptissä alkoi uusi aikakausi, jota Maaloufin mukaan luonnehti taistelu kahden merkittävän poliittisen voiman välillä: musli-

1 VTK, Turun yliopisto, <eikav@utu.fi>

miveljeskunnan ja arabimaiden tulevan ”jättiläisen” Gamal Abdel Nasserin välillä. Yhteistä näillä voimilla oli, että molemmat olivat raivokkaan nationalistisia ja vihamielisiä entistä kosmopoliittista yhteiskuntaa kohtaan. Maaloufin mukaan viimeistään näiden tapahtumien seurauksena perheen paratiisi oli tuomittu tuhoon, mutta todellisuudessa Egypti oli tuskin paratiisi myöskään ennen vuotta 1952.

Maaloufin mukaan Egypti oli tuomittu romahtamaan, mutta 60-luvun Libanon ei ollut vielä samassa asemassa. Beirutista oli itse asiassa tulossa arabiorientin pääkaupunki, joka yhdisti lukuisia yhteisöjä, joista yksikään ei ollut hegemonisessa asemassa. Vuosien kriisien ja sotien saatossa myös Libanonista tuli kuitenkin lukuisien eri taisteluiden kenttä. Arabi- ja muslimimaailman kuohunnasta tuli koko ihmiskunnalle merkittävä ahdistuksen aihe. Kirjan ajatus onkin, että ehkä koko ihmiskunta olisi seurannut toista reittiä ajautumatta nykyiselle haaksirikon tielle, jos Levantin moniarvoinen yhteiskunta olisi onnistunut ja se olisi kulkenut kohti vähempää obskurantismia, fanatismia, ahdistusta ja epätoivoa. Onko Maalouf kuitenkin oikeassa suodessaan niin paljon merkitystä synnyinseudullensa, sen sosiologisille ominaispiirteille ja sille surua aiheuttaneille tragedioille? Ainakin se pitää paikkaansa, että useita aikamme kriisejä leimaa juuri uskontojen epäluuloisuus toisiaan kohtaan, ja Maaloufin kuvaus Libanonin rappiosta toimii vaikuttavana symbolisena esimerkkinä moniarvoisuuden häviöstä. Toisaalta voi olla, että Libanon on ennen kaikkea hänen oma ”kultakautensa” ja kuvauksessa on tämän takia myös erityistä nostalgiaa.

Kirjan toinen luku ”Kansat perikadossa” käy läpi puolestaan kommunismin vaikutuksia arabimaailmaan ja muistuttaa arabimaailman ”normaaliudesta” ajassa, jolloin vallitsee ajatus tämän maailman välttämättömästä ”outoudesta”. Maalouf osoittaa luvussa erityisesti, kuinka myös arabimaailma jakoi muiden aikalaistensa kanssa samat unelmat ja illuusiot. Ihmiskunnan 1900-luvulla kokema jakolinja marksilaisuuden ja sen vastustajien välillä jakoi myös arabi- ja muslimimaailman. Luvun tärkein viesti on lopulta se, kuinka niitä, jotka vihasivat arabeja, epäiltiin ennen ksenofobiasta, mutta nykyään jokaisella tuntuu olevan lupa vihata arabeja puhtain omatunnoin, moderniuden, sekularismin, sananvapauden ja naisten oikeuksien nimissä.

Lisäksi Maalouf nostaa toisessa luvussa esiin yhden arabimaailman rappeutumisen kannalta käänteentekevä tapahtuman, joka selittää osaltaan aikamme epätoivoa: Israelin ja arabien sodan kesäkuussa 1967. Arabit hävisivät sodan, ja Israel voitti. Arabit jäivät tappioon eivätkä ole enää koskaan löytäneet itseluottamustaan. Tämän jälkeen arabimaailma on Maaloufin mukaan hohkannut syvää itsevihaa ja toisten vihaamista, jota säestää kuoleman ja itsemurhakäyttäytymisen ihannoiti. Koska epätoivo leviää helposti koko maailmaan, muistuttaa Maalouf, että meidän kaikkien tehtävä on löytää tähän lääke, ellei solidaarisuudesta niin ainakin hengissä selviämisen halusta. Maalouf onnistuu luvussa jakamaan surunsa lukijan kanssa, ja luvun parasta antia onkin sen henkilökohtainen ote. Maalouf aloitti samoihin aikoihin myös journalistisen uransa, minkä takia hän onnistuu viemään luvussa lukijan myös tapahtumien kulisseihin.

Vuosi 1967 ja arabimaailman trauma ei kuitenkaan selitä kaikkea. Kirjan kolmannessa luvussa ”Suuren käänteen vuosi” Maalouf jäljittää ratkaisevat tapahtumat erityisesti vuoden 1979. Maalouf kuvaa luvussa uskottavasti ”ajan henkeä” käydessään läpi tapahtumia,

jotka juontuivat monilta eri mantereilta mutta etenivät samaan suuntaan. Erityisen symbolisina Maaloufille näyttäytyvät kaksi tapahtumaa: ajatolla Khomeinin islamistinen vallankumous Iranissa ja Margaret Thatcherin käytäntöön panema konservatiivinen vallankumous Isossa-Britanniassa. Kummallakin vallankumouksella oli maailmanlaajuisia seurauksia, sillä Thatcherin ajatukset vaikuttivat ja levisivät myös Yhdysvaltoihin Ronald Reaganin noustua presidentiksi ja khomeinistinen visio kumouksellisesta ja traditionaalista islamista kukisti sovittelevammat lähestymistavat maailmalla. Konservatiivisen vallankumouksen seurauksena valtion roolia vähennettiin ja markkinavoimia vahvistettiin. Myös identiteettimyllerrykset lisääntyivät eivätkä Maaloufin mukaan sattumalta: konservatismiin aatteita kannattavien puheissa on aina ollut identiteettisävy, joka on perustunut uskontoon, kansakuntaan, maahan, sivilisaatioon, rotuun tai kaiken tämän sekoitukseen.

Lisäksi Maalouf nostaa kolmannessa luvussa esiin myös kaksi 1970-luvun lopun tapahtumia selittävää tekijää: neuvostohallinnon lopullisen kriisin ja öljyshokin. Hänen mukaansa kommunistihallinnot saattoivat pitkäksi ajaksi huonoon valoon universaalit ihanteet, joita niiden oli tarkoitus edistää. Kuitenkin myös länsivallat veivät uskottavuuden omilta arvoiltaan antikommunistisessa taistelussa, koska ne kyynisesti välineellistivät universaalit periaatteet omien pyrkimystensä ja ahneutensa palvelukseen sekä liittoutuivat erityisesti arabimaissa kaikkein takaperoisimpien ja obskuranttisimpien voimien kanssa. Mitä tulee öljykriisiin, Maaloufin mukaan se pakotti maailman kaikki kansakunnat miettimään taloutensa hoitoa ja suhteitaan öljynviejämaihin. Lisäksi viejämaissa äkillinen öljydollarien virta johti eräiden johtajien kohtuuttomaan kunnianhimoon, väestöjen kyltymättömiin odotuksiin sekä vallansiirtoon mentaliteettien ja intellektuaalisen ilmapiirin tasolla. Neuvostohallinnon kriisi ja öljyshokki toimivat kirjassa pätevinä selityksinä konservatismiin nousun taustalla, mutta se, mitä luku jää kaipaamaan verrattuna edellisiin, on Maaloufin oma ääni ja kokemukset.

Kirjan viimeisessä pääluvussa ”Hajoava maailma” Maalouf vielä kuvaa, kuinka nykypäivän ihmiskuntaa ei enää luonnehdi suuntaus ryhmittä laajoiksi kokonaisuuksiksi vaan jakautuminen. Tämä heijastuu Yhdysvalloissa puheessa ”Erillisvalloista”, Brexitissä, Katalonian ja Skotlannin itsenäisyysliikkeissä sekä Itä-Euroopan entisissä kommunistimaissa, joita oli Berliinin muurin romahtaessa yhdeksän ja nyt kaksikymmentäyhdeksän. Erityistä surua Maaloufille aiheuttaa kuitenkin Eurooppa, joka ennen symbolisoi hänelle inhimillisen historian lupaavinta koetta ja jonkinlaista moraalista suunnannäyttäjää maailmassa mutta joka on myös hänen mukaansa purkautumassa. Selityksiä etsiessään Maaloufin palaa taas ”ajan henkeen”, jota leimaavat epätasa-arvoisuuksien legitimointi, jokaisen omat intressit, usko ”näkymättömään käteen” ja epäluulo niin omaa hallitusta kuin kansainvälisiä tahoja ja ylikansallista hallintoa kohtaan. Lisäksi hän näkee hajautumisen taustalla myös ”orwellilaisen luisuman”. Lisääntyneen epäluulon seurauksena erityisesti turvallisuuspelkomme ovat lisääntyneet ja olemme alkaneet rakentaa muureja toistemme välille. Olemme myös valmiimpia antamaan auktoriteettien puuttua yksityiselämäämme ja kuuntelemaan mitä oudoimpia ”sadunkertoja”. Tämä kriittisen hengen puuttuminen on Maaloufin mukaan ajassamme erityisen huolestuttavaa. Maalouf onnistuu luvussa havainnollistamaan hyvin näitä aikakautemme vaaroja, mutta valitettavasti luku ei tuo laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun juurikaan mitään uutta.

Maalouf antaa *Sivilisaatioiden haaksirikossa* siis synkän kuvan sivilisaatioidemme suunnasta ja tulevista vaaroista. Lähes apokalyptinen historiallinen mutta myös erityisesti henkilökohtainen kertomus ravistelee ja herättää maailman harhaumiin. Vaikka Maalouf ei kirjassaan tukeudu tieteellisiin lähteisiin, hän onnistuu sitomaan taitavasti näennäisesti erilliset maailmanpoliittiset tapahtumat toisiinsa ja esitys arabimaailman traumasta ja ihmiskunnan harharetkestä on näin ollen uskottava ja selkeä. Aihepiiristä ei tarvitse entuudestaan tietää juurikaan, vaan kirja toimii hyvänä johdantona arabimaailmaan ja aikakautemme ongelmiin myös akateemisen maailman ulkopuolella. Kirjan parasta antia on kuitenkin ehdottomasti sen rikas kerronta ja vaikuttava henkilökohtainen ote, joka valitettavasti loppua kohti hieman katoaa. Mielenkiinto hiipuu, kun Maaloufin oma ääni häviää taustalle ja huomio siirtyy jo paljolti itsestäänselvyyksinä pidettyihin aikakautemme ongelmiin ja vaaroihin.

Epilogissa Maalouf kuitenkin tuo vielä oman äänensä kuuluviin ja korostaa, ettei halua saattaa lukijaa epätoivoon. Suunta voidaan vielä kääntää ja harhauma korjata. Maalouf ei anna suoraan vastauksia siihen, miten tämä tehdään, mutta kirjan ydinviesti käy selväksi. Lopulta kirja on erityisesti puolustuspuheenvuoro moniarvoiselle maailmalle, jossa yksikään ihmisolento ei olisi sarron uhri värinsä, uskontonsa, kielensä, kansallisuutensa, sukupuolisen identiteettinsä tai yhteiskunnallisen alkuperänsä vuoksi. Ydinviesti voidaan kiteyttää myös Maaloufin omiin sanoihin: ”En koskaan lakkaa vastustamasta ajatusta, jonka mukaan kieleltään ja uskonoltaan erilaisten kansojen olisi parempi elää erillään” (s. 165). Tämä on varmastikin ajassamme viesti, jota ei voi liiaksi kuuluttaa.